

Bethlen Gábor fejedelem útja a hágai szövetségbe

Bethlen Gábor a legismertebb 17. századi magyar államférfi a nyugati történetírásban. Ismertségét és jelentőségét a harmincéves háborúban való részvételének köszönheti. Háromszor fogott fegyvert a háború első és második szakasza folyamán az ausztriai Habsburgok ellen. A második, de főleg a harmadik hadjáratát széles körű diplomáciai levelezés és követküldés előzte meg. A magyar és a külföldi történetírás ezeket a kapcsolatokat csak hiányosan ismeri. A fennmaradt magyarországi források főleg Bethlen portái, valamint a bécsi udvarral folytatott diplomáciai tevékenységét ismertetik. Ellenben a nyugat-európai tengeri hatalmakkal kialakított kapcsolatait és szövetségi tárgyalásait csak hiányosan ismeretesek. Ezeknek a történelmi eseményeknek a feltárásához nagy segítséget nyújt a hágai *Algemeen Rijks-archieff*-ban (Általános Birodalmi Levéltár) őrzött levéltári anyag, amely a holland államnak az erdélyi fejedelemmel folytatott tárgyalásait és levelezését tartalmazza. A holland történészek több alkalommal is merítettek ugyan a hágai anyagból, de a magyar történelmi háttér és a magyar nyelv ismeretének a hiánya olyan akadályt gördítettek egy elmélyedt kutatás elé, hogy ezt nem merték felvállalni.

Az angol nyelvű történetírás általában megelégedett a múlt században kialakult, Thomas Roe konstantinápolyi angol követ 1740-ben kiadott levelezésére alapozott képpel, amely negatív megvilágításban mutatja be Bethlen személyét és történelmi fellépését a harmincéves háborúban.¹ Komolyabb angol nyelvű tanulmány azóta sem látott napvilágot, amely a rendelkezésre álló források és irodalom felhasználásával, előítéletektől mentesen, bemutatná Bethlen szerepét az európai történelemben, beleértve a fejedelem diplomáciai kapcsolatait a brit kormánnyal és követeivel. Az angol szemlélet tarthatatlanságára először Evans hívta fel a történészek figyelmét az 1979-ben megjelentetett könyvében a Habsburg-monarchia történetének 1550–1700 közötti alakulásáról. Evans azt írja a fejedelemről, hogy „kiszámíthatatlan”, de „semmiképpen nem a nyugati történetírás félbarbárja”, hanem az a fejedelem, aki „a másságát kiegyensúlyozta éles elméjével, kitartó és feltűnően felvilágosult politikájával, amely egy bizonyos paternalista merkantilizmust is tartalmazott”.² Ez a hangvétel is, amely szembeszáll a tradicionális angol állásfoglalással, arra enged következtetni, hogy ezen a téren még nem hangzott el az utolsó szó. A londoni *Public Record Office*-ban (Közlevéltár) több száz oldalas levéltári anyag „porosodik”, amelynek az áttanulmányozása sok kiegészítést adhat Bethlen Angliával folytatott diplomáciai kapcsolatainak jobb megítéléséhez.³

1 The Negotiations of Sir Thomas Roe in his Embassy to the Ottoman Porte from 1621 to 1628 inclusive. London, 1740.

2 R. J. W. Evans: The making of the Habsburg monarchy, 1550–1700. Oxford, 1979. 72. és 268.

3 A magyar vonatkozású levéltári dokumentumokat a közelmúltban katalogizálta és kiadta *Kurucz György*: Guide to Documents and Manuscripts in Great Britain relating to the Kingdom of Hungary from the earliest times to 1800. London–New York, 1992. A tartalomjegyzékbe néhány nagyobb hiba is belecsúszott.

Az alábbi tanulmány nem vitairat, amely az erdélyi uralkodónak igazságot kívánna szolgáltatni. A fő cél a hiánypótlás: egyrészt megismertetni az érdeklődő olvasóval Bethlen Gábor diplomáciai fáradozásait, hogyan próbálkozott a Habsburg-ház ellenségeivel kapcsolatot teremteni és lehetőleg szövetséget kötni, hogy végérvényesen kiűzze az osztrák uralkodóházat Magyarországról. Másrészt bemutatni a fejedelem követeinek és szövetségi terveinek a fogadtatását a nyugati tengeri hatalmak udvaraiban, különösképpen Hollandiában. A tanulmány Bethlen a hágai unióba történt felvételével fejeződik be. A fejedelem uralkodásának utolsó három éve új fejezetet és megközelítést igényel és ezért nem tárgya a jelen dolgozatnak.

Az erdélyi fejedelem először 1619-ben fogott fegyvert II. Ferdinánd német-római császár és magyar király ellen, hogy felszabadítsa a Habsburg-uralom alatti magyar országrészt, megszerezze magának a királyi koronát és segítséget nyújtson Bécs ellen a cseh felkelőknek. A hadjárat első hónapjai egy sikersorozatot hoztak. A felvidéki vezetőréteg jórészt meghódolt, a városok egymás után megnyitották kapuikat a fejedelem előtt, vagy rövid ellenállás után Bethlen kezére jutottak. Az év végére az egész Felső-Magyarország felszabadult.

1620 januárjában az erdélyi uralkodó szövetségi tervet dolgozott ki Pozsonyban a hozzá érkezett magyar rendek, Pfalzi Frigyes cseh király, a cseh rendek és szövetségeseik képviselőivel az ausztriai Habsburgok ellen. A szövetségi szerződést április 25-én hitelesítette Prágában aláírásával a cseh király, valamint az erdélyi fejedelem, de aláírták a magyar rendek, a cseh korona rendjei és a szövetségesek képviselői is.

Az 1620 nyarára összehívott magyar országgyűlés Besztercebányán trónfosztottnak nyilvánította a Habsburg-házat és Bethlen Gábort választotta Magyarország királyává. Bethlen a választást elfogadta és a feltételeit is aláírta, de nem hagyta magát megkoronázni. Hivatalosan a „Magyarország választott királya” címet viselte.

Az őszi folyamán fordult a szerencse. II. Ferdinánd – spanyol és bajor segítséggel – védekezésből támadásba lendült. Először az örökös tartományaiban dúló lázadásnak vetett véget, majd 1620. november 8-án, a fehérhegyi csatában, a császári hadsereg megsemmisítő vereséget mért a cseh király seregére. 1621 folyamán Pfalzi Frigyes cseh király Csehország után németországi fejedelmi birtokait is elvesztette és a családjával Hollandiába menekült.

Bethlen Gábor a fehérhegyi csata után csak erdélyi hadseregére és a részben mellette kitartó magyar rendek szerény támogatására számíthatott a megerősödött Habsburg-hatalommal szemben. Ezek ellenére egy teljes évet várt a békekötéssel, de végül is rákényszerült erre, úgy azonban, hogy hadi sikerei eredményének legnagyobb részét megtarthassa.

A Nikolsburgban kialakult békében (1621. december 31.) – amelyet Bethlen 1622. január 6-án, II. Ferdinánd pedig 7-én hagyott jóvá – az erdélyi uralkodó hét felvidéki vármegyét tarthatott meg magának életére. Személyi kielégítésként a bécsi udvar neki ajándékozta a sziléziai Oppeln és Ratibor hercegséget, de a magyar királyi címről le kellett mondania és a kezére került magyar királyi koronát kénytelen volt visszaszolgáltatni a Habsburg-háznak.

Bethlen Gábor fél évvel a nikolsburgi béke megkötése után újra a háború megindítása mellett döntött. A döntés okait két irányban kereshetjük. Egyrészt nem volt megelégedve a békében elért eredménnyel. Főleg a királyi cím elvesztését fájlalta. Másrészt az Erdélytől nyugatra megváltozott helyzet kínált új lehetőségeket. A hadszíntér az osztrák területekről messze északra és északnyugatra helyeződött át. A Katolikus Liga hadserege Felső-Pfalz elfoglalása után Közép- és Észak-Németország ellen vonult. Spinola, a Habsburgok spanyol ágának a hadvezére pedig visszatért a dél-németalföldi tartományokba, hogy onnan folytassa a harcot az „eretnek” észak ellen. Ehhez járult még hozzá a cseh korona alattvalóinak az elégedetlensége Bécs repressziós, rekatolizáló és abszolutista fellépésével szemben. A lakos-

ság hajlandónak tűnt egy biztató jele újra fegyvert fogni a Habsburg-ház ellen, aminek az esélyeit az is növelte, hogy II. Ferdinánd nem rendelkezett jelentősebb katonasággal ezeken a területeken. Bethlen szemében a körülmények ígéretesnek tündek egy újabb hadjárat megindításához, amennyiben sikerül terveihez jelentős katonai és pénzbeli támogatást szereznie a Habsburgok ellenségeitől. Esélyei felmérésére és a szükséges támogatás megszerzésére két helyre, Konstantinápolyba és Hágába küldött követeket.

A török fővárosba küldött követek fő feladata a Porta megnyerése volt, hogy engedélyezze a fejedelemnek egy új hadjárat megindítását Bécs ellen és támogassa azt török segédcsoportok küldésével. További feladataik közé tartozott kipuhatolni az ott székelő nyugati követeknél kormányaik viszonyulását a háborús tervhez.

A követek 1622. szeptember 1-jén érkeztek Konstantinápolyba. Az erdélyi követ Kapy András társaságában, odaérkezett Thurn gróf (Jindrich Matyáš z Thurnu), a cseh felkelés egyik vezéralakja is. Thurn a fehérhegyi csata elvesztése után maradék katonáival, királya engedélyével, az erdélyi uralkodó szolgálatába állt. Most a fejedelem azért küldte a Portára, hogy nagyobb tekintélyt adjon a követküldésnek úgy a török udvarnál, mint a nyugati hatalmak követeinél. A portai beleegyezés elnyerése és a török segédcsoportok ígérete sok időt és fáradságot igényelt. Hogy Bethlen végül is szabad kezet kapott a háborúhoz és ígéretet katonai támogatásra csak annak köszönhető, hogy időközben Gürcsi Mehemet, a fejedelem legnagyobb pártfogója a Portán, nyerte el a fővezéri tisztséget. Az új fővezér gondoskodott arról is, hogy szultáni aláírással ellátott levelek menjenek Hágába, Pfalzi Frigyeshez és a németalföldi köztársaság első emberéhez, Móric herceghez, amelyekben a Porta a címzeteknek ajánlotta Bethlen terveinek támogatását. A levelek lefordítását a holland követ vállalta magára.⁴ A követek végül, majdnem tíz hónapos tartózkodás után, kézhez kapták a szultáni fermánt, ami engedélyt adott Bethlennek a háború megindításához és ígéretet török katonai támogatásra.

A hosszúra nyúlt törökországi tartózkodás lehetővé tette azt is, hogy Kapy és Thurn találkozhasson a nyugati követekkel. A francia követ, De Harly (Cézy grófja) volt az egyedüli, aki szóba sem akart állni velük. Thurn megbotráncozva, levélben számolt be Pfalzi Frigyesnek a követ viselkedéséről.⁵ De Harly magatartása csak azután változott meg a követekkel szemben, miután értesült a Francia–Savoya–Velencei Liga létrejöttéről a spanyol király ellen, Valtellina visszafoglalása ügyében. Cornelius Hagától tudjuk, hogy Thurn visszaindulása előtt még szövetségkötési lehetőségekről is tárgyalt vele.⁶ Bethlen mindenesetre nem tudott meg sok mindent tőle a francia kormány álláspontjáról. Ezért küldte 1623 júniusában Tholdalaghy Mihályt a Portára megérdeklődni a francia követnél, hogy küldhet-e követet Franciaországba. De Harly annyira semmitmondó válaszokat adott Tholdalaghy kérdéseire, hogy a fejedelem egyelőre lemondott a követküldésről a francia udvarhoz.⁷

A velencei követ, Giustinian Zorzi, udvariasan fogadta Bethlen követeit. Kérésükre, hogy az olasz köztársaság támogassa az erdélyi uralkodó terveit, Zorzi megígérte, hogy továbbítani fogja kérelmüket kormányához. A velencei tanács sem adott egyenes választ a követek kérdéseire, csak kitérő általánosságokat közölt. Thurn grófnak viszont azt üzenté, hogy szívesen szolgálatába venné hadserege egyik generálisaként. A cseh gróf valószínűleg

4 *Otakar Odlozilik: Z korespondence pobelohorske emigrace z let 1621–1624.* Praha, 1933. 119.

5 I. m. 110.

6 Haga levele a Staten-Generaalnak (= SG), 1623. máj. 13. Algemeen Rijksarchief (= ARA) SG 6897.

7 Török-magyarokori államokmánytár. Szerk. Szilády Áron és Szilágyi Sándor. I. Pest, 1868. 392.; *Angyal Dávid: Magyarország története II. Mátyástól III. Ferdinánd haláláig.* Bp. 1898. (A magyar nemzet története VI.) 351.

elfogadta a meghívást azzal a feltétellel, hogy engedélyt fog kérni királyától a vállalkozáshoz. Ezt meg is kapta és Thurn követsége befejeztével Erdélyen át Hágába utazott Frigyeshez, majd Velencébe, ahol két éven át a Signoria szolgálatában állt.

Nagy-Britannia követe, a nagy műveltségű Sir Thomas Roe, sok fenntartással fogadta az erdélyi fejedelem követeit. Roe nem volt híve sem Bethlennek, sem politikájának. Thurn gróffal szemben feltűnően barátságosabb volt, mint Kapy Andrással szemben. A cseh nemest Roe és felesége több alkalommal is vendégül látta. A különleges bánásmódot Thurn azzal érdemelte ki, hogy Pfalzi Frigyesnek és feleségének, Stuart Erzsébetnek alattvalója volt, akiknek a sorsa iránt az angol követ is nagy érdeklődést tanúsított. Thurn gróf remélte, hogy a száműzött királyi pár, királyi és fejedelmi rokonai támogatásával vissza fog térni a cseh trónra és a cseh korona országai vissza fogják nyerni a fehérhegyi csatában elvesztett szabadságukat. Roe mindenekelőtt a királynőnek, Erzsébetnek volt a nagy tisztelője. Stuart Erzsébetet az angol királyi udvarban ismerte meg, amikor fontos szerepet kapott az apjától, I. Jakabtól, a serdülő hercegnő nevelésében. A bizalmas kapcsolatot tovább erősítette az is, hogy Roe egyike volt azoknak a nemesifjaknak, akik a hercegnőt, esküvője után, elkísérték férje rezidenciájába, Heidelbergbe. Ezek után érthető, ha nem is természetes, hogy Roe volt talán az egyetlen, a királyi házhoz közelálló személy, aki I. Jakab rosszállása ellenére, megvédte Pfalzi Frigyeset, amikor az elfogadta a Habsburg-házzal szemben a cseh koronát. Roe 1621 végén érkezett Konstantinápolyba, mint Nagy-Britannia állandó követe. Hamarosan felvette a kapcsolatot a Hágában letelepedett, száműzött cseh királynéval is. A levelei tartalma arra enged következtetni, hogy az angol követ nagy szeretettel és tisztelettel volt Stuart Erzsébet iránt. A jó viszony kölcsönös volt. Erzsébet leveleiben eleitől kezdve „drága Tomi”-nak szólította Roet és ismételten leghűbb és legjobb barátjának nevezte.

Thurn és Roe, az előbbi törökországi tartózkodása idején, teljesen különböztek egymástól a helyes módszer megválasztásában. Abban ugyanis, hogy miképpen tudnák Frigyes és Erzsébet ügyét előbbre vinni. Thurn Bethlen sikereiben látta a cseh szabadság zálogát és a fiatal uralkodópár visszatérési lehetőségét Prágába. Meg volt győződve róla, hogy az erdélyi fejedelem kezében van az egyetlen olyan katonai erő, amely a nyugati Habsburg-ellenes hatalmak pénzbeli és katonai támogatásával ki tudja űzni II. Ferdinándot a cseh korona országaiból. A gróf törökországi útja is ezt a célt szolgálta. Ezzel szemben Roe királya elfogadásának hódolt és a tárgyalásos megoldás híve volt. Bízott abban, hogy I. Jakab diplomáciai fáradozása a spanyol királyi udvarnál a legjobb módszer a békés megoldáshoz. Az osztrák Habsburgok nagyban rá voltak utalva megingott hatalmuk megőrzésében a spanyol rokonra és ezáltal befolyásolni tudták Bécsset, hogy adja vissza Frigyesnek Palfot és választófejedelmi méltóságát. A cseh korona visszaszerzését Roe csupán illúzióknak tekintette. Ezt a hozzáállást tanúsítják a követ konstantinápolyi lépései is. Bethlen személyét és háborús terveit elítélte. A fejedelem támogatóit árulással és lekenyerezéssel vádolta. Most, hogy Bethlen újabb háborús tervekkel jelentkezett a Portán és Thurn gróf is azoknak a támogatását szorgalmazta a nyugati követeknél, Roe megérdeklődte Londontól, hogy változott-e az angol kormány politikája a cseh és magyar ügy megítélésében. Calvertnek, a király külügyi tanácsosának a válasza félreérthetetlen volt: „Őfelsége ezclótt sem akart szóba állni vele [Bethlennel], kegyelmed se vegyen tudomást sem személyéről, sem dolgairól”.⁸ I. Jakab állítólag meg is tiltotta, hogy környezetében valaki is az erdélyi fejedelem nevét kiejtse.

A fentiek ellenére 1623 folyamán Roe Angliába küldött leveleiből azt lehet kiérezni, hogy a helyzet megítélése Bethlen javára tolódott el. Először is Thurn meggyőződésének és

8 The Negotiations of Sir Thomas Roe i. m. 28.

kiállításának a fejedelem oldalán tudható be ez a változás. Ehhez járulhatott még hozzá a pathelyzet Pfalzi Frigyes ügyében. Ha időközben volt egyáltalán elmozdulás, az csak a hátrányára történt. Bethlen az angol követ véleményének az alakulásáról nem tudhatott. Követi leveleiből és szóbeli beszámolójukból csak arra tudott következtetni, hogy tervei kivitelezéséhez Frigyes apósára nem számíthat.

Cornelius Haga, a Németalföldi Egyesült Köztársaság portai követe fogadta a legszívélyesebben Bethlen Gábor követeit. Haga kezdettől szimpatizált az erdélyi uralkodó Habsburg-ellenes politikájával, mert szövetségest látott benne hazája ellenségeivel szemben. A közös hit ténye ezt a rokonszenvet csak erősíthette. Miután 1620 tavaszán kormányától is hivatalos felhatalmazást kapott, hogy támogassa a cseh és magyar ügyet a Portán a Habsburgok ellen, a követ minden tőle telhetőt megtett ezen a téren. Azonnal kapcsolatot teremtett Bethlen követeivel és segítette munkájukat a Portán. Tetteiről levélben minden alkalommal bőven beszámolt kormányának. Sajnálattal vette tudomásul, hogy a Bécs elleni háborúban magára maradt Bethlen 1621 végén békekötésre kényszerült. Most, hogy Kapuy András és Thurn gróf tervekkel érkeztek a Portára a háború újraindításához, Hagát új remény töltötte el. Számtalan alkalommal találkozott és tárgyalt velük. Segítette útjaikat a török politikai dzsungel útvesztőin keresztül, hogy találkozhassanak olyan dívánulók pasákkal, akik döntő befolyással voltak a Porta döntéseire. A holland követ érdemének is tekinthetjük, hogy a szultán jóváhagyta a fejedelem terveit, engedélyt adott a hadjárat megindításához és segédcapatokat rendelt Bethlen mellé. Haga aktív szerepe nélkül elképzelhetetlen, hogy a szultán levelet írt volna Hágába Móric hercegnek és a kormánynak, amiben felszólította Bethlen terveinek a támogatására. A holland követ felszólította Zorzit is, hogy írjon a Signoriának és kérje tőle az ügy támogatását. Amikor 1623 tavaszán tudomást szerzett a Francia–Savoya– és Velencei Liga létrejöttéről, azonnal újra felkereste a velencei követet, hogy vegyék fel Bethlent is a szövetségbe. Hágától pedig levélben kérte, hogy Hollandia éljen befolyásával és írjon a szerződés résztvevőinek, hogy hívják meg a fejedelmet a ligába. Fontosnak tartotta volna, hogy hivatalosan levelezhessen a fejedelemmel, de erre kormánya soha nem adott engedélyt, bár meg sem tiltotta. Így nem alakulhatott ki szoros diplomáciai levelezés köztük, de számos, egymásnak írt levelükről van tudomásunk.

Mindenesetre Haga érdeme folytán Bethlen és a holland udvar közötti kapcsolat szorosabbá vált.

Bethlen Gábor Hágába küldött követéről és dolgairól csak keveset tudunk. A követ neve Petendi György volt és a fejedelem seregében szolgált. A követküldés szövetségesének, Pfalzi Frigyesnek szólt. A száműzött cseh király 1622. augusztus 19-én fogadta a követet. Petendi megbízólevelét nem ismerjük, csak azt tudjuk, hogy Frigyes örült a követ érkezésének és tudatta Bethlennel, hogy terveit támogatja.

Bethlen időközben értesült konstantinápolyi követeitől, hogy az ott székelő holland követ milyen barátságosan fogadta őket és mennyire segíti dolgaikat. Arról, hogy Haga egyetért a fejedelem terveivel és igyekszik megnyerni hozzá kormánya támogatását. Ez a tényállás lehetett az oka, hogy Bethlen nem várta meg Petendi visszaérkezését Hollandiából Erdélybe, hanem új követet küldött Hágába. A megbízást Ehrenfried Berbisdorf kapta.⁹ A követküldés ezúttal nemcsak Pfalzi Frigyesnek szólt, hanem a Németalföldi Egyesült Köztársaság rendi

9 Ehrenfried Berbisdorf von Berbisdorf kezdettől aktív résztvevője volt a cseh felkelésnek. A fehérhegyi csata után Sziléziába menekült és egy éven át Jägerndorf őrgróf seregében harcolt a Habsburgok ellen. 1621. ápr. 5-én az osztrák katonai bíróság becsülete elvesztése és vagyona elkobzása mellett halálra ítélte, távolléte miatt nevét a bitófára szegezte.

kormányának, a Staten-Generaalnak is.¹⁰ Berbisdorf úgy írásban, mint szóban közölte Frigyesel a fejedelem üzenetét: a cseh király küldjön sürgősen megbízható embert Erdélybe, tárgyalni a császár elleni támadási tervről, és számoljon be, hogy milyen hadsereg áll rendelkezésére. Továbbá: Frigyes írjon levelet Móric hercegnek¹¹ és Mansfeld grófnak, hogy vegyék fel vele a kapcsolatot, valamint őfelsége küldje Mansfeldet, vagy Braunschweigi Keresztély herceget szövetséges hadsereggel a német császár ellen. Amennyiben lehetséges, küldje mindkettőt. Az egyik menjen Csehországba, a másik pedig Sziléziába. Az utóbbi könnyen tud majd egyesülni a magyarokkal, őfelsége, a cseh király, és a közös ügy elővitelére. Végül: amennyiben Braunschweigi Keresztély nem állna Frigyes rendelkezésére, úgy küldje a brandenburgi őrgróft, költségei megtérítésének ígéretével.¹²

A Staten-Generaal Berbisdorfot 1623. január 28-i gyűlésén fogadta, annak ellenére, hogy a követ nem tudta a megbízólevelét felmutatni, amelyet, elmondása szerint, Németországban elraboltak tőle. A követ ismertette a fejedelem tervét a császár ellen. Beszámolt katonai és anyagi helyzetéről, barátai támogatási ígéreteiről, nem utolsósorban a török szultán részéről. Biztosította a holland kormányt, hogy a Porta a legkevésbé sem a kereszténység kárát keresi. Önmagát és birodalmát akarja csak megvédeni a Katolikus Liga és annak tagjai ellen, mert meg van győződve, hogy amennyiben azok kerekednének felül, nem hagynák a török birodalmat sem nyugton. Hangsúlyozta: ne tévesszen meg senkit a fejedelem békekötése a császárral, mert annak megtartását olyan feltételekhez kötötte, amelyek Bécs számára elfogadhatatlanok és a háború megújulásához fognak vezetni.

Másnap Berbisdorf, a fejedelem levelének a hiányára is hivatkozva, összefoglalót juttatott el a holland kormányt elhangzott beszédéről. Megköszönte a megtisztelő fogadást, és még egyszer kérte a hollandokat, hogy higgyenek neki, mint közismert, becsületes úriembernek, aki legjobb tudása szerint tolmácsolta a tisztelt „király” (Bethlen Gábor) szavait.¹³

A Staten-Generaal Duyck raadpensionaris¹⁴ – a kormány első emberét – kérte fel, hogy fogalmazza meg a magyar királynak az általa, és Móric herceg által előterjesztett választ.¹⁵

A Staten-Generaal „felséges és hatalmas király”-nak szólította Bethlen Gábort. Ékes szavakkal dicsérte és biztatta, hogy folytassa továbbra is a sokat ígérő politikáját. „Hihetetlen gyönyörűséggel értettük, hogy Felséged megbízásából Felséged követe, Ehrenfried Berbisdorf, Felségednek a szóban forgó ügyek iránti buzgalmról és szándékáról előttünk megjelentetett. Elsősorban pedig Felségednek arról az elhatározásáról azon károknak és

10 A Staten-Generaal a Németalföldi Egyesült Köztársaság kormánya, ténylegesen a hét tartományi parlament, egyben tartományi kormány képviselőinek a közgyűlése Hágában. Rendi jellege megmaradt, de egyházi képviselet nélkül. A nemesség jelentősége kicsi. A politikai hatalom a tengeri kereskedelemből meggazdagodott városok nagypolgárságának, az ún. regenteknek a kezében nyugodott.

11 Móric herceg tekintélyét és hatalmát elsősorban származásának köszönhette. Apja az államalapító Orániai Vilmos volt. Apja halála után hét tartományból öt Móricot választotta stadhouderjává (szó szerint helytartóvá), amely méltóságot még V. Károly vezette be központosító politikájával, hogy a tartományokat jobban hatalma alá fogja. A stadhouderi tisztség ebben az értelemben anakronizmus. Móric herceg valódi hatalma azon alapult, hogy 1589-ben a Staten-Generaal őt nevezte ki a köztársaság szárazföldi hadseregének és tengeri hadiflottájának a főparancsnokává. Tisztségéből kifolyólag és hadi sikerei által tekintélye nőtt és a harmincéves háború kezdetétől 1625-ben bekövetkezett haláláig Hollandia leghatalmasabb államférfia volt.

12 *O. Odlozilik*: i. m. 32.

13 ARA SG 12 569.64.

14 A legjelentősebb tartomány, Holland, első embere. Mint ilyen a Staten-Generaalban az övé volt az első szó joga. Véleményével általában képes volt a testület döntéseit befolyásolni.

15 Rijks Geschiedkundige Publicatiën (= RGP), 208. SG 203. sz. döntése.

pusztításoknak a helyreállítására vonatkozólag, amelyek az ausztriai ház erőszakoskodása és hatalmaskodása által történetek nem olyan régen, egyrészt Magyarországon és Csehországban, másrészt Szilézia egyesült tartományaiiban, harmadrészt a német nép szent birodalmának földjén és rendei között a kiváltságok és a közönséges jog ellen, párhuzamosan az igaz evangélikus vallás irtásával. Ezért, amiképpen rendkívüli hálát adunk most, Felséges Király. Felséged oly barátságos üzenetért, ugyanúgy magasztaljuk és csodáljuk Felséged hősi elhatározását és igazán királyhoz méltó nagy lelkét, kérjük és könyörgünk, hogy ugyanilyen elszántsággal és ugyanilyen módon maradjon ahhoz állhatatos a jövőben is.”¹⁶

Hága tudatta továbbá Bethlennel, hogy elképzeléseivel és terveivel teljesen egyetért, de egyelőre pénzzel nem tudja támogatni, mert a háború költségei Spanyolország ellen ólomsúllyal nehezednek a köztársaság költségvetésére. A fejedelem sikeres vállalkozása viszont új helyzetet teremtene. „Ha pedig megtörténik, amit a legjobban óhajunk – hogy Felséged ama ragyogó elhatározásával, csak egy kicsit is elmozdul nyakunkról és vállunkról az ellenség, és hogy azután nem fordíthatja ellenünk minden erejét és a háború egész súlyát, és így valamennyire felszabadulunk a mérhetetlen költségek alól, amit szükségképpen kényszerülünk fizetni több mint hetvenezer lovas és gyalogos katona zsoldjaként, ehhez járul a majdnem megszámlálhatatlan ágyú, az ezekhez szükséges élelemmel, szekerekkel és más hasonlókkal, amit a hadviselés megkövetel; ezenkívül százhusz hadfelszereléssel ellátott hajót kényszerülünk állandóan fenntartani, amelyekkel a folyókon és a tengereken védjük ezt a vidéket – higgye el Felséged, sohasem hagyjuk cserben Felséged ragyogó tervét, sőt szorgalmasan azon leszünk, hogy Felségednek, úgy pénzzel (ami a háború idege), mint bármi más dologgal, amint, vagy a mi körülményeink hozzák magukkal, alkalmasint segítséget és támogatást nyújtsunk, amint azt a mi gyűlésünkön Felséged követe előtt kifejtettük.”

A Staten-Generaal levele majdnem félelmi késéssel, 1623 júliusában érkezett meg Erdélybe. A fejedelem a levélből megértette, hogy egyelőre Hágából pénzsegélyre nem számíthat. A holland hajlandóság akkor változna meg, ha hadjárata a császár ellen sikerrel járna. Július végén Bethlen újra levelet írt a holland kormánynak és Móric hercegnek. Bethlen a levélben nagyon reményteljesen ecseteli a hollandoknak, hogy második hadjáratával be fogja tudni bizonyítani, hogy keleten ő az egyetlen olyan erő, amely nem csupán ellen tud állni a Habsburgok hatalmának, de arra súlyos vereséget is képes mérni. Büszkén ismertette Hágával augusztusi haditervét a közös ellenség tartományai ellen. Bízott a vállalkozás jó kimenetelében, mert „ily nagy erővel, ennyi hadban, seregben bízva támadjuk meg az ellenséget, és mivel az ő erejüket és jelenlegi csapataikat igen jól ismerjük, egyáltalán nem kételkedünk, hogy a háborút kívánságunknak megfelelően fogjuk befejezni”. Ezután a közös fellépés értelmére tért ki: „mindkettőnknek felette érdekében áll és javára szolgál, ha a lehető legnagyobb elszántsággal és a legnagyobb erővel tudjuk minél többfelé feltartóztatni az ellenséget, mivel-hogy annál gyengébb lesz, minél jobban széforgácsoljuk erejét”. Befejezésül felszólította Hágát, hogy lépjen vele szövetségre. „Minél biztosabban tudjuk tehát, hogy dicséretes következetességgel erre törekednek uraságaitok is, annál nagyobb szeretettel és a legigazabb szándékkal viseltetünk uraságaitok iránt, és ígérjük, hogy a barátság még szorosabb bilincselvével (ha így tetszik uraságaitoknak) kössük össze magunkat. S noha a föld igen nagy térségei fekszenek közöttünk, mégis módot fogunk találni arra, hogy megmutassuk: a szövetség és segítség kölcsönös kötelezettség.”¹⁷

16 ARA SG 12 569.64.

17 Uo.

Bethlen Gábor 1623 nyarán Velencének is felajánlotta katonai együttműködését. Hatvani Istvánt küldte követeként az itáliai köztársaságba, hogy ismertesse terveit és szólítsa fel a Signoriát, küldjön felhatalmazott követet Erdélybe a szövetségkötés érdekében. A Signoria tanácsülésén fogadta a fejedelem megbízottját. Hatvani beszámolt Bethlen hadi és szövetségi terveiről. Ismertette, hogy fejedelme, ha Velence szövetségre lépne vele, segítené felszabadítani Valtellinát és addig nem kötne békét, amíg a velencei tanács azt nem kívánja.¹⁸

A Velencébe küldött követség nem hozott eredményt. A Signoria szimpatizált ugyan az erdélyi uralkodó Habsburg-ellenes politikájával, de vele együttműködni nem volt hajlandó. A Signoria nem merte még jobban magára haragítani Bécsset. Mint 1621-ben, úgy most is udvariasan visszautasította az erdélyi uralkodó előterjesztését. A velencei tanácsban az a tény is bizonyos távolságtartást követelt, hogy Erdély és uralkodója a reformáció oldalán álltak. A köztársaság katolikus állam volt és a velencei tanács döntéseire a pápa is jelentős befolyással bírt. Mindehhez hozzájárult a gazdasági hanyatlás. A Török Birodalommal és Spanyolországgal folytatott háborúi sok pénzbe kerültek. Függetlensége megőrzése érdekében nagy zsoldos hadsereget tartott fenn. A Signoria fukarsága érthető, hiszen Bethlen együttműködési terve elsősorban Velence kincstárára alapult.

Berbisdorf közvetlen elutazása után Pfalzi Frigyes 1623. február 11-én Achác Donin tanácsosát bízta meg, hogy menjen Erdélybe és tárgyaljon Bethlennel. A cseh főúr elindult ugyan Észak-Németországon keresztül Erdélybe, de oda sohasem érkezett meg. Ennek ellenére köze volt a haditerv végrehajtásának előkészítéséhez. Május 30-án keltezett levelében a Keleti-tengertől szőlította fel Bethlent a hadjárat megkezdésére, hogy Mansfeld és Braunschweigi Keresztély egyenletesen és szabadon vonulhassanak fel a harctérre. Donin két héttel később Frigyesnek is írt, és tudatta vele, hogy a braunschweigi herceg követe Gyulafehérváron járt és tárgyalt a fejedelemmel, és azt az üzenetet hozta a hercegnek, hogy mihelyt tudatja vele elindulását, azonnal Brandenburgi János György jägerndorfi őrgróftot fogja elébe küldeni, míg ő később fog elindulni, a melléje rendelt török sereggel.¹⁹

A braunschweigi herceg Szászországon át, Szilézia érintésével tervezte seregét eljuttatni Morvaország határára, hogy ott egyesüljön Bethlennel, majd onnan vonuljanak együtt Csehországba. A hadjárat óriási kudarccal végződött. A herceg hadseregét röviddel elindulása után, Tilly, a Katolikus Liga fővezére, Stadtlohnál, közel a holland határhoz megsemmisítően megverte. A maradék katonaság elmenekült és a hollandok zsoldjába állt.

Bethlen a lesújtó hírről csak útközben, Morvaország felé mentében értesülhetett. Hadjáratát így német segítség nélkül, de török segédcsapatok támogatásával folytatta. Az ellene kirendelt császári sereg főparancsnoka, Montenegro gróf, nem merte erejét összemérni a fejedelemével, mert annak jelentősen több katonája volt. Így visszavonult Hodonin védelmi sáncjai mögé. Mivel a fejedelem nem rendelkezett ágyúkkal, a körülzárás és kiéheztetés taktikáját választotta. Montenegro egyik tisztje (Wallenstein) leveléből tudjuk, hogy már csak napok kérdése volt a császári hadsereg fegyverletétele, amikor megjelent a magyar táborban Thurzó Szaniszló nádor, a fejedelemnek a császárhoz átpártolt híve, és ígérekkel rábírta Bethlent, hogy kössön fegyverszünetet a császáriakkal az előnyös béke reményében.²⁰

18 *Angyal D.*: i. m. 351.

19 *Moriz Ritter*: Untersuchungen über die pfälzische Politik am Ende des Jahres 1622 und zu Anfang des Jahres 1623. Historische Zeitschrift 1895. 74. Bd. 440–441.

20 *Maja Depner*: Das Fürstentum Siebenbürgen im Kampf gegen Habsburg. Untersuchungen über die Politik Siebenbürgens während des Dreissigjährigen Krieges. Stuttgart, 1938. (Schriftenreihe der Stadt der Auslandsdeutschen 4.) 100.

A november 20-án megkötött fegyverszünetet 1624 januárjában követték a béketárgyalások. A császár, aki most már biztonságban érezte magát, hallani sem akart a nádor által tett ígéretekről. A béketárgyalások eltartottak egészen májusig, de miután a fejedelem belátta, hogy egyedül maradván többet nem tud elérni II. Ferdinándnál, megkötötte a békét. A békeszerződés nagyjából a hadjárat előtti helyzetet állította vissza, de amennyiben attól eltért, az Bethlen hátrányára történt.

Bethlen 1623. július 28-i levelét október elején tárgyalta a Staten-Generaal. Akkor már ismerte természetesen Braunschweigi Keresztély seregének tragikus vereségét, de még nem tudhatta az erdélyi fejedelem hadjáratának a kimenetelét. Hága elküldte a levél másolatát a déli fronton tartózkodó Móric hercegnek. Kérte véleményét és sürgős választ várt. Az utóbbi tény arra enged következtetni, hogy a holland kormány komolyan foglalkozott a Bethlennel való szorosabb együttműködéssel. A herceg válasza pár nap múlva meg is érkezett. Azt tanácsolta a kormánynak, hogy udvariasan biztassa Bethlent a közös ügyek elősegítésére és tervei megvalósításának a folytatására. A szövetségekötési döntést a Staten-Generaal bölcsességére bízta, amely – belátása szerint – az ország érdekét a legjobban szolgálja. Végül is a holland kormány nem mert szövetségre lépni Bethlen Gáborral Móric herceg kimondottan pozitív támogatása nélkül, és a fejedelemnek írt válaszban időben kitolta a döntést, hogy időt nyerve, a fejedelem hadjáratának az eredményét kívárja. Voltak, akik azt a hamis nézetet híresztelték, hogy a braunschweigi herceg azért szenvedett vereséget Stadslohnánál, mert az erdélyi uralkodó, ígérete ellenére, nem ment elébe. „Az események kezdeteiről és különféle kimeneteleiről mindenfelől mendemondák érkeznek. Semmit sem remélünk jobban, mint hogy hamarosan értesülünk az igazságról és a dolgok további előrehaladásáról [...] Reméljük, a hatalmas és jóságos Isten a mi ügyeinket úgy állítja egymás mellé, hogy mindkettőnknek hasznos lesz szorosabb kapoccsal és bilincsel egymáshoz kapcsolódnunk” – írta a Staten-Generaal az erdélyi fejedelemnek.²¹

Nem tudjuk, hogy Bethlen megkapta-e decemberben a Staten-Generaal levelét, amikor megjelent nála, Erdélyben, Adam Jan Vitzkov,²² Zerotin morva őrgróf küldötte Berlinből, hogy érdeklődjék a morvaországi és sziléziai helyzetről. Bethlen megkérte Vitzkovot, hogy ne csak Zerotinnek vigyen válaszlevelet tőle, de egyúttal utazzon tovább követeként Hágába, vigyen magával leveleket a cseh királynak, a holland kormánynak, Mansfeld grófnak és Braunschweigi Keresztély hercegnek is. Számoljon be a Hodoninnál történekről, és magyarázza meg, hogy miért volt kénytelen békét kötni a császárral. Azt is remélte, hogy miután ő a szavát betartotta, felmondta a békét a német császárral a cseh király és a protestáns vallás érdekében, török sereggel az oldalán fegyvert fogott és nagy anyagi áldozatot hozott, erkölcsi és pénzületi jóvátételre jogosult a cseh királytól és a Staten-Generaalától. A követet megbízólevéllel látta el és Móric herceg és a Staten-Generaal bizalmába ajánlotta, hogy „kétérdés nélkül adjanak minden szavának hitelt”.²³

21 RGP 208. SG 2030. sz. döntése. ARA SG 12 569.64.

22 Jan Adam Cejkovsky z Víckova morva nemes. Unokanővére, Lucrezia Neksch második házassága révén rokonságba került Albrecht Waldsteinnel (Wallenstein). Állítólag az ifjú házasság becsapták Vitzkovot, amikor az 50 000 forintra értékelt örökségi részét 8000 forintért szerezték meg. Mint a morva rendi szabadság védője a Habsburg-ház elleni felkelésben vezető szerepet vállalt. 1622 januárjában, miután Bethlen békét kötött II. Ferdinánddal és hadaival kivonult Morvaországból, Vitzkov is feladta a harcot és Bethlenhez menekült. Magyarországról Berlinbe ment, ahol sok más emigráns mellett a morva rendek első embere, Ladislav Velen Zerotin morva őrgróf is menedéket nyert.

23 RGP 208. SG 2030. sz. döntése. ARA SG 12 569.64.

Vitzkov 1624. március 3-án érkezett Hágába és 6-án fogadta a holland kormány. Először szóban, majd írásban számolt be a követ a fehérshegyi csata után történekről. Dicsérte Bethlen Gábort, aki mindig a cseh király oldalán állt és minden tőle telhetőt megtett érdekében. Második hadjáratában is a végsőkig harcolt a közös ügyért, annak ellenére, hogy a braunschweigi herceg nem érkezett meg a megbeszélthelyre, Sziléziába. Befejezésül pénzbeli támogatást kért a magyar királynak.

A Staten-Generaal válasza csak azért váratott több napig magára, mert Móric herceg nem értett egyet a levél tartalmával. Ki kellett húzni belőle az évi katonai kiadások összegét, a zsoldban álló katonák számát, és hogy mennyivel segítette Hága a cseh háborút és Braunschweigi Keresztély herceget. A végleges válasz csak általánosságokban a védelmi költségekre hivatkozva utasította el a pénzbeli segílyt. A németalföldi köztársaság még nem volt ilyen nagy veszélyben hatvanéves függetlenségi harca során soha, mint most. Spanyolország három oldalról, három sereggel támadja. Az elmúlt hideg tél is az ellenségnek kedvezett, mert befagytak a folyók, így ezek a természetes védelmi erődítmények az ellenség számára hidakká váltak. A hadviselés Hágának annyi pénzébe kerül, hogy segítségért a szövetségesekhez kellett fordulnia. A Staten-Generaal azért most sem hagyta remény nélkül a fejedelmet. „Amennyiben az Úristen a következő nyár folyamán könnyebbedést hozna, vagy Angliában a dolgok másképp alakulnának – amihez kis reménység kezd feltűnni –, vagy a spanyol király jelentős vereséget szenvedne a tengeren – amihez a Nyugat-Indiai Társaságnak jó reményei vannak – akkor a Staten-Generaal nem fogja elmulasztani Királyi Felségét mindenben segíteni, amit némiképpen elbír.”²⁴

A kormány a választ Pfalzi Frigyesnek is megmutatta. A száműzött pfalzi választó és cseh király nem volt meglegedve a levéllel. Szívesebben látta volna, hogy a holland kormány pénzbeli támogatást nyújt Bethlennek. Frigyes véleményét a Staten-Generaalban az ülés elnöke, Culemborg ismertette, de az a levél tartalmán már nem változtatott.²⁵

Busschof és Hartevelt adták át a kormány levelét a követnek. Az átadásnál jelen volt Thurn gróf is. Elmondta a két kormánytagnak, hogy jelen volt akkor is, amikor a nagyon tisztelt magyar király Erdélyben a követet megbízta az idejövettel. Felkérte őt is az ügy támogatására. Most látja, hogy milyen nehéz terhet visel ez az ország a hatalmas ellenség, a spanyol király ellen. Másrészt a nagyon tisztelt király is megígérte, hogy mindent meg fog tenni vallása iránti buzgalmától vezetve. Véleménye szerint újra hajlandó harmincezer katonával hadba szállni. Nem kaphatna, ha pénzt nem is, legalább ötezer puskát? A holland urak állítólag azt a cinikus választ adták, hogy nincs puskájuk raktáron, de a fejedelem pénzért beszerezheti De Geernél, a nagy fegyvergyárosnál.²⁶

Második hadjárata kimenetele nagy csalódást okozott Bethlen Gábornak. Sok fáradtságába és pénzébe került, mégis inkább vesztesnek, mint nyertesnek érezhette magát. A magyarországi urak nagy többsége kezdettől ellenezte a hadjáratot. Az erdélyi rendek is egyre értelmetlenebbnek tartották a háború folytatását. Különösen a szász nemzet képviselői nem rejtették véka alá elutasító véleményüket.

A fejedelem elképzelése, hogy a Habsburg-ház ellenfelei és ellenségei támogatni fogják a hadjáratot, hiú reménynek bizonyult. Némelyik szóba sem állt vele, míg a többi csak szép szavakkal hitegette. Segítségét mindenesetre egyiktől sem kapott. Egyetlen kivétel azért akadt, aki legalább segíteni akart, első szövetségese, Pfalzi Frigyes. Frigyes viszont maga

24 Uo.

25 RGP 208. SG 2962.

26 RGP 208. SG 3032.

is kegyelemkenyéren élt. Volt ugyan egy hadserege Mansfeld gróf vezetése alatt, de azt az angolok, a hollandok és a franciák tartották fenn és ők döntöttek a bevetéséről is. A zsoldos sereg állapota annyira le volt romolva, hogy minden fenntartója a legszívesebben lemondott volna róla. A rosszul felfegyverzett és mindig pénziánnyal küszködő fegyelmeczetlen zsoldosok sáskahad módjára mindenütt a lakosság nyakán élősködtek. Frigyesnek ezzel a lehetőségei kimerültek. Nem volt sem pénze, sem hatalma, sem befolyása, csak a hite, hogy vissza fogja tudni szerezni német birtokait, valamint a választófejedelemi és cseh királyi méltóságot. Ehhez Bethlen volt az egyik legnagyobb reménye.

A fejedelem a törökkel sem volt megelégedve. A Porta is mindig csak a saját érdekét nézte először, és nagy árat fiztetett minden engedményért és segítségért. A támogatására küldött török csapatok pedig több bosszúságot szereztek neki, mint örömet. Ilyen feltételek között kötötte meg Bethlen II. Ferdinánddal a bécsi békét (1624. május 8.).

Ezek után nem lehet csodálkozni, hogy Bethlen a fő célja érdekében, a Magyarország feletti hatalom megszerzéséért, egy ideig a bécsi udvar felé közeledett. Az özveggyé lett fejedelem megkérte Ferdinánd magyar király és német-római császár lányának, Cecília Renátának a kezét. A legfontosabb kikötése az volt, hogy a házasságkötés után, kormányzóként, életére megkapja a hatalmat a királyi országrész felett. A legtöbb történész ezt csak megtévesztő politikai manővernek tekintette és csak kevesen hitték el neki, hogy ezt komolyan gondolta.

1624–1625-ben nagy változások mentek végbe az európai politikában. Franciaországban 1624 elején Richelieu bíboros jutott a kormányban hatalomra, mint első miniszter. Az erősen pragmatikus, az államérdeket mindenek elé helyező politikus első külpolitikai feladatának tekintette a Habsburg-hatalom európai térnyerésének a visszaszorítását. Az ausztriai Habsburgok már a Baltikum térségét fenyegették. Spanyol rokonaik pedig egyre nagyobb katonai erővel nyomultak előre a Rajna vonalán németalföldi tartományaik felé, közel Franciaország keleti határához. Egyre több német terület jutott spanyol kézre, vagy befolyás alá. Lassan Franciaország azt vette észre, hogy szárazföldi határai mindenütt spanyol ellenőrzés alá kerültek. Richelieu az ország belső problémái miatt (mint a hugenotta-kérdés megoldatlansága) még nem érezte elérkezettnek az időt, hogy Franciaország felvállalja a vezető szerepet a Habsburgok európai hegemoniájának a megdöntésére. Első kormányzati évei főleg a belpolitikára összpontosítottak, az ország egységének a helyreállítására és a központi hatalom megerősítésére. Külpolitikai tevékenykedése egyelőre leszűkült egy területre: diplomáciai úton és pénzzel támogatni a Habsburg-ellenes erőket. Ennek a francia külpolitikának volt egyik logikus következménye, hogy 1624 tavaszán újra francia követek mentek Bethlenhez, hogy megtartsák a fejedelmet a Habsburg-ellenes táborban.

Időközben Angliában csődöt mondott I. Jakab békés, spanyolbarát politikája. Végre a király is ráébredt, hogy Madrid és Bécs megtévesztő játékot űztek vele. Míg ő békésen, tárgyalások segítségével remélte az európai problémákat megoldani, addig az osztrák és spanyol Habsburgok katonai erővel tovább növelték hatalmukat Európában. I. Jakab sokáig hitt benne, hogy békés úton képes lesz visszaszerezni veje németországi területeit és királyi méltóságát. A végeredmény az lett, hogy Frigyes elvesztett mindent, amije volt, és földönfutóként családjával együtt kegyelemkenyéren élt Hollandiában a Staten-Generaal költségén. I. Jakab nagy házassági terve fia, Károly walesi herceg és a spanyol infanta (hercegnő) között (amely a kezdetét jelentette volna az angol–spanyol békés együttműködésnek) 1623 végén zátonyra futott. Károly herceg 1623 tavaszán Madridba utazott, kíséretében apja legbefolyásosabb miniszterével, lord Buckinghamgel, hogy megismerkedjen menyasszonyával és sürgesse a házasságkötés időpontjának az előbbrehozatalát. A walesi herceg és Buckingham rájöttek a spanyol udvarnál eltöltött fél év alatt, hogy a spanyol házassági terv szinte kizá-

rólág politikai játék volt Anglia semlegesítése érdekében, amelyet a londoni spanyol követ, Gondomar mesterien játszott végig. A házasság meghiúsulása után I. Jakab is átállt a Habsburg-ellenes táborba. A spanyol király ellen nem akart fegyvert fogni, nehogy köpönyegforgatónak tartsák, de a német császártól most már fegyverrel kívánta visszaszerezni veje németországi birtokait. Így 1624-ben Bethlen Gábor is szalonképessé vált az angol udvarnál, amiben Roenak is szerepe volt.

1625 tavaszán meghalt I. Jakab. A trónon fia, I. Károly követte. Az új király első legfontosabb külpolitikai céljának a Habsburg-hatalom visszaszorítását tekintette, úgy Európában, mint a tengerentúlon. Ebben a koncepcióban helyet kapott az erdélyi uralkodó is, habár az angol király csak mellékszerepet szánt neki. A diplomáciai kapcsolat 1626 őszéig főleg Konstantinápolyon keresztül, Thomas Roe közvetítésével érvényesült. Az angol követ igyekezett Bethlent rávenni, hogy vegyen részt az ausztriai Habsburgok ellen szerveződő szövetségben. Terve kivitelében a holland portai követben jó segítőre talált. Roe az angol kormányt is elárasztotta leveleivel, amelyekben a fejedelem diplomáciai és anyagi támogatását kérte. A feltűnő érdeklődésnek csak egy oka volt: Roe 1624-től Bethlen országában látta azt a katonai erőt, amely nyugati pénzzel és török katonai segítséggel képes az ausztriai Habsburgokat visszaszorítani, és kikényszeríteni, hogy Pfalzi Frigyes, és főként, a nagyon szeretett és tisztelt felesége, Stuart Erzsébet, visszatérhessenek Pfalzba, esetleg a cseh trónra is.

1624-ben Hollandia területe vált az európai háború legfontosabb harcterévé. Hága diplomáciai offenzívába kezdett országa védelmére. A Staten-Generaal mindenekelőtt régi szövetségeit, Angliát és Franciaországot akarta a maga oldalára állítani és ezekbe az országokba mentek az első, kiemelt jelentőségű követségek. Ennek a két országnak a támogatása nélkül a köztársaság nem lett volna képes ellenállni a spanyol katonai túlerőnek. Hága szerette volna, hogy német területen is komoly katonai erők lépjenek fel a császári előrenyomulás ellen, ahol Wallenstein és Tilly seregei egyre jobban megközelítették a köztársaság keleti határát és aggódva figyelte, hogy a legfontosabb kereskedelmi területe – a Keleti-tenger vidéke – nagy veszélybe került. A Staten-Generaal remélte, hogy a dán és a svéd király végre véget vetnek a hatalmi rivalizálásnak a Baltikum uralma felett; belátják, hogy a veszély délről jön, a császár oldaláról, s ezért összefognak és közösen indítanak háborút az északnémet államok védelmére. A holland kormány szívesen látta volna Bethlen fellépését is keleten, hogy a császáriak erejének egy részét lekösse, de belátta, az erdélyi fejedelem egyedül ezt nem tudja magára vállalni.

A legnagyobb nyomás a németországi háború megindítása érdekében a dán királyra, IV. Keresztélyre nehezedett. Az angolok, a franciák és a hollandok is elsősorban tőle várták, hogy magára vállalja a katonai szövetség vezetését a Katolikus Liga és a császári sereg ellen. Dánia valóban érdekelt volt a dologban, mert a dán királynak nagy tervei voltak hatalma és befolyása kiterjesztésére Észak-Németországban. A császári előnyomulással ez mind füstbe menni látszott, sőt a saját országa is veszélybe került. Végül, főleg angol befolyás alatt, IV. Keresztély beadta derekát és magára vállalta a katonai szövetség vezetését, azzal a feltétellel, hogy jelentős katonai és pénzbeli támogatást kap Angliától, Franciaországtól és Hollandiától.

Hágába a hírt az angol követ, Anstruther vitte Dániából, 1625. április elején. A követ ismertette a Staten-Generaallal a dán király tervét. Anstruther megbízóleveléből kitűnt, hogy a dán király február 24-én döntött a háborús vállalkozás mellett. A király tudatta a holland kormánnyal, hogy vállalkozásához elvárja a támogatásukat pénzben, fegyverben és katonában. Hága annyira megörült a hírnek, hogy az angol követet aranylánccal ajándékozta meg. Mivel Hága közvetlen kapcsolatban állt abban a pillanatban úgy az angol, mint a francia kormánnyal, magára vállalta, hogy követet küld a dán és svéd királyhoz, valamint az észak-

német államokhoz a szövetség előkészítésére, és novemberre meghívja az érdekelteket a holland fővárosba, szövetségekötési tárgyalásokra. A Staten-Generaal Van Vosbergent nevezte ki követének. Van Vosbergen május 18-án kelt útra Amszterdamból küldetése kivitelezéséhez, széles körű utasításokkal és ajánlólevelekkel ellátva.

Pfalzi Frigyes már 1624 augusztusában informálta Bethlen Gábort a Habsburg-ellenes szövetségzés előkészületeiről. 1625. február 25-én pedig a francia, holland és angol követ írt levelet Konstantinápolyból Bethlennek, amelyben felkérték, hogy segítse megakadályozni a békekötést a szultán és a német császár között, valamint felhívták a figyelmét a nyugati hatalmak háborús készülődésére a Habsburg-ház ellen és felszólították a szövetségben való részvételtre.

Az erdélyi uralkodó valószínűleg többet akart tudni a nyugati tervekről és 1625 tavaszán Zygmont Zaklikát, serege lengyel kapitányát küldte Hágába. Zaklika találkozott útközben, a hollandiai Vlie folyó torkolatánál, a Dániába utazó Van Vosbergennel. Beszámolt neki küldetése céljáról és kérte a holland követet, hogy szóljon egy jó szót IV. Keresztélynél Bethlen érdekében és ajánlja a dán királynak, hogy lépjen kapcsolatba vele.²⁷

A holland kormány 1625 áprilisában még nem tudta, hogy Bethlen követe útban van Hágába, amikor úgy döntött, hogy levelet küld az erdélyi uralkodónak, amelyben beszámol a Habsburgok elleni szövetség alakulásáról. Május 15-i ülésén jóváhagyta a levél tartalmát és másnap elkészült a latin fordítás is. Hága felkérte dániai ügynökét, Pieter Isaácsot Helsingorben, hogy segítse azt Erdélybe eljuttatni.²⁸ Amikor Zaklika megérkezett a holland kormány székhelyére, a levél már útban volt Isaácszhoz. A követ hágai tartózkodásáról semmit sem tudunk. Valószínűleg találkozott a Staten-Generaal megbízottaival, akik meghallgatták az erdélyi uralkodó üzenetét, majd azt tanácsolták neki, hogy utazzon hajóval a Sont melletti Helsingorbe és ott vegye át a fejedelemnek szóló levelet, majd vigye azt magával Erdélybe. Erre a folyamatra enged következtetni Van Vosbergennek Dániából Pfalzi Frigyesnek küldött levele is, amelyben tudatja, hogy Zaklika Hágából Dánián át utazott vissza Erdélybe és levelet vitt magával Bethlenhez.²⁹

A levél beszámolt Bethlennek a szövetség alakulásáról és felszólította, hogy tartson velük. „Most pedig, amikor Európa anyyi királya és fejedelme bizonyára Isten sugalmazására siet egy időben a zsarnokságtól és az elnyomástól megvédeni a közös szabadságot, nem tűrjük, hogy bármi módon is elterjedjen köztünk bármi is, amit az ellenség gonosz szándékka hintett el, hogy Felsőged elébe akarja helyezni a becstelen és hitetlen békét, a tisztességes és dicséretes háborúnál, és így cserben akarja hagyni barátait és szövetségeseit, akiket országaikból és tartományaikból méltatlanul vetettek ki.” A levél hivatkozik a dán és a svéd királyra, hogy már fegyverben állnak a közös ügy érdekében. A holland kormány kilátásba helyezte Bethlennek, hogy számíthat Mansfeld seregére és „...ígérjük, hogy barátainktól semmiképpen sem vonjuk meg segítségünket. Akik közül a legelsők között tartjuk számon Felsőgedet, akinek mindent magadunk, amit országunk helyzete és rendünk állapota valaha is megengedhet.” A meghívást és a konferencia idejét a levél nem tartalmazza, ami érthető, mert Hága ezeket titokban akarta tartani. A Balti-tenger vidékére küldött Van Vosbergen megbízólevelében is az állt, hogy a legkevesebbet adja írásban, hogy semmi hír se tudódjon ki a holland kormány németországi terveiről.

27 Verbaal van de Ambassade van Gaspar van Vosbergen bij den Koning van Denemarken, den Neder-Saxische Kreits en den Koning van Zweden, 1625. Utrecht, 1867. 17. és 35.

28 ARA SG 549. II.

29 Verbaal van de Ambassade van Gaspar van Vosbergen i. m. 42.

Bethlen Gábor örült is meg nem is a Staten-Generaal levelének. Egyrészt minden beavatkozás a német háborúba a császár ellen neki is kedvezett, mert a legveszélyesebb ellenségét gyengítette. Másrészt a nyugati hatalmaktól eddig legfeljebb csak szép szavakat és ígéreteket kapott, de sem katonai sem pénzbeli támogatást nem; annak ellenére, hogy második hadjárata a cseh és német szabadság ügyét is szolgálni kívánta. Erdély és Észak-Magyarország erőforrásai egy sikert ígérő hadjáratához elégtelenek voltak. Bethlennek ezek után eltökélt szándéka volt, hogy legközelebb csak akkor fog ismét fegyvert az osztrák ház ellen, ha a szövetségesei eleve a feltételeit elfogadják. Mindenekelőtt követelte, hogy nagy katonai erővel lépjenek fel Németországban II. Ferdinánd ellen és a Mansfeld gróf vezetése alatt álló zsoldos hadsereget bocsássák rendelkezésére. Ehhez jött még az a kívánsága, hogy a szövetségesek egy jelentékeny összeggel járuljanak hozzá hadjárata költségeihez. Feltételeit elsősorban a nyugati hatalmak portai követeivel ismertette abból a célból, hogy tovább fogják adni a kormányaiknak. Ezt a szilárd elhatározását ismerhetjük meg Berbisdorf 1625. decemberi leveléből is, aki most IV. Keresztély követeként tartózkodott Erdélyben, hogy megismerje a fejedelem álláspontját a szövetségi tervekről. „Ne kételkedjen királyi Felséged, mint Excellenciája azt már korábbi írásomból kegyesen megérthette” – írja Berbisdorf a dán királynak –, „hogy Bethlen Gábor még most is szilárdan kitart állásfoglalása mellett, mert biztosítékot akar a jövőre, hogy nem hagyják cserben...” Amíg nem kap erre garanciát a szövetségtől, addig nem fog semmit sem tenni.³⁰

A nyugati szövetségi terv Bethlennek azért sem jött jókor, mert ebben az időben kérte meg a brandenburgi választófejedelem nővérének, Katalinnak a kezét és igényelte II. Ferdinánd hozzájárulását a házassághoz. A házasság előkészítése szempontjából is egyelőre a béke fenntartása volt előnyösebb.

Ugyanakkor az erdélyi fejedelem a kiváló alkalmat sem akarta elszalasztani. Ezért megtette a szükséges lépéseket, hogy amennyiben kedvező választ kap követeléseire, csatlakozni tudjon a szövetséghez.

Bethlen 1625 nyarán nagyszámú, ünnepélyes követséget küldött Konstantinápolyba, hogy megkapja a Porta hozzájárulását a Habsburg-ellenes szövetségben való részvételhez. Most könnyebb dolga volt a Portán, mint második hadjárata előkészítésekor, mert a nyugat-európai követek mind az oldalán álltak és befolyásukat latba vetették a dívánülő pasáknál, hogy elnyerje a háború megindításához szükséges fermánt és török katonai támogatást kapjon.

A Staten-Generaal meghívását is elfogadta a követküldésre Hágába, a szövetségkötési konferenciára. Azonban nem volt szándéka a szövetségbe azonnal belépni. Először meg akarta ismerni a feltételeinek a fogadtatását és a résztvevők haditerveit.

Bethlen Gábor 1625 szeptemberében Mathias Quadtot, német gyalogosainak a kapitányát bízta meg a diplomáciai feladattal, hogy képviselje érdekeit Hágában. A fejedelem szeptember 17-én írta meg a követ megbízólevelét és a Berlinbe utazó lánykérő küldöttséggel együtt engedte útnak. (Mióttán II. Ferdinánd 1624 nyarán elutasította Bethlen házassági kérelmét, hogy Habsburg-hercegnőt vehessen feleségül, engedélyezte a fejedelemnek, hogy a brandenburgi választó, Vilmos György nővére, Katalin kezét megkérje és a küldöttség császári területen át utazhasson Berlinbe. Brandenburgi Katalint Pfalzi Frigyes felesége szerezte a fejedelemnek, miután ilyen ajánlást kapott Roctól, hogy ezáltal is erősebben kössék Bethlent a Habsburg-ellenes táborhoz.) A küldöttségből is csak néhányan tudtak Quadt valódi

30 *Fraknoi Vilmos*: Bethlen Gábor és IV. Keresztély dán király. (1625–1628.) Történelmi Tár 1881. 112–113.

küldetéséről. Bethlen követe találkozott Berlinben Van Vosbergennel is, aki a Balti-tengertől visszafele Hollandiába, felkereste a brandenburgi választófejedelmet, Vilmos Györgyöt, hogy ismertesse vele a szövetségi tervet és meghívja a hágai összejövetelre. Quadt tudatta Van Vosbergennel, hogy a fejedelem őt bízta meg a konferencián való részvétellel. Mielőtt Hágába utazna – mondta – még levelet visz a dán királynak és onnan fog elindulni a holland fővárosba.³¹ Valóban a követ először IV. Keresztélyhez utazott, majd a dán küldöttekkel együtt ment tovább a konferencia helyszínére.

Hágában négy képviselő jelent meg: az angol és a dán király követei, a Staten-Generaal megbízottai és Bethlen követe.

Franciaországot a hágai francia követ volt hivatott képviselni. A követ október 30-án, a Staten-Generaal kérdésére még megerősítette, hogy van felhatalmazása tárgyalni az angol és dán küldöttekkel. Három héttel később már azt válaszolta, hogy Párizsból levélben azt az utasítást kapta, hogy várja meg a szövetségkötés végét. Jogában állt viszont értekezni az egyes küldöttekkel, de a konferencián nem vehetett részt.

Két hónappal a konferencia megnyitása előtt a svéd király, Gusztáv Adolf nevében Oxenstierna kancellár járt Hágában, hogy részvétét nyilvánítsa a Staten-Generaalnak és Frigyes Henrik hercegnek Móric herceg halála alkalmából, aki áprilisban halt meg és akit féltetvére követett minden méltóságában. A kancellár kijelentette, hogy királya szívesen eleget tenne a felkérésnek, hogy követséget küldjön a konferenciára és hajlandó hadsereget is felállítani a németországi harctérre, ha a szövetségesek pénzzel támogatják a vállalkozást. Mivel sem Hollandia, sem Nagy-Britannia nem ígért pénzt, a svéd küldöttség elmaradt. A svéd kormány hágai követét, Rutgeriust bízta meg, hogy vegyen részt a tárgyalásokon. Rutgerius a konferencia kezdete előtt pár héttel meghalt, így Svédország véglegesen lekerült a részvevők listájáról.

Az északnémet államok közül sem jelent meg senki, mert félték a vállalkozás sikertelenségétől; a császár és a Katolikus Liga bosszújától.

I. Károlyt háromtagú, magas rangú követség képviselte. A küldöttség vezetését bizalmasára és nagy hatalmú miniszterére, lord Buckinghamre bízta. Angliából vele érkezett lord Holland, míg a harmadik személy, aki megbízást kapott a konferencián való részvétellel, sir Carleton volt, Nagy-Britannia állandó képviselője Hágában.

A dán küldöttség két személyből állt: Jacob Ulfeld kancellárból és Christian Thomassen királyi tanácsosból. A megbízólevelük csak általánosságokban szólt a felhatalmazásukról, de a dán feltételek és kívánságok minden részvevő számára ismertek voltak.

A Staten-Generaal kezdetben Frigyes Henrik herceget akarta megbízni a holland delegáció vezetésével. Később tervét megváltoztatta abból a megfontolásból kiindulva, hogy a herceget tartalékként a háttérben tartsa és esetleg a részvevők nézetkülönbségeinek az áthidalására használja fel. Kuilenberg gróf lett a holland képviselő első embere, aki főnemesi származása folytán méltó tárgyalópartnernek tűnt a magas rangú angol küldöttekkel szemben.

Viszont Mathias Quadt nevét, aki időben megérkezett Hágába a dán követség társaságában, nem találjuk a konferencia részvevőinek a listáján. Miért nem? Hogyan fogadták a tárgyaló felek? Miért nem vett részt a tárgyalásokon? És végül: miért nem írta alá a szövetségi szerződést? Az alábbi három levél tartalmából elég megbízható képet kapunk azokról a körülményekről, amelyek a fejedelmi követ szereplését behatárolták.

Álljon itt elsőként Bethlen Gábor megbízólevele Quadtnak, amelyben tudatta a konferencia részvevőivel: „...értesíteni akarjuk Uraságot, hogy mi a keresztény ügy támogatását

---

31 Verbaal van de Ambassade van Gaspar van Vosbergen i. m. 158–163.

egyetlen alkalommal sem fogjuk elmulasztani, s az annak előmozdítására kötelességet egyébként is lángoló buzgalommal vállalunk magunkra. Jelen soraink átadójára teljes felhatalmazással bízunk rá, hogy erre vonatkozó szándékunkról és minden elhatározásunkról Felségeknek számoljon be. Azt kívánjuk, hogy neki mindenben, amiről nevünkben beszámol, tökéletesen hitelt adjanak, és hogy siessenek nekünk jelenteni az ügy fontosságához méltó bármiféle elhatározásukat, megmaradván...”³² Quadt tehát nem kapott felhatalmazást a szövetségi tárgyalásokon való részvételle. Feladata leszűkült Bethlen elképzeléseinek és részvételi feltételeinek az ismertetésére. A követ beszédét a gyűlés előtt nem ismerjük, de a reagálásból arra következtethetünk, hogy dicsérte a fejedelmet, elkötelezettségét a közös ügy iránt és nélkülözhetetlenségét a dolgok előbbrevitele érdekében. A fő hangsúlyt – minden bizonnyal – a szövetségben való részvételének a feltételeire helyezte.

A Staten-Generaal a szövetség megkötése és a konferencia bezárása után levelet küldött Bethlen Gábornak, amelyet az angol és dán követek is jóváhagytak. A levél részben választ adott az erdélyi fejedelem megbízólevelére és részben ismertette Quadt fellépését a szövetségi gyűlésen. „Az említett M. Quadt – akinek, mint a levél átadójának Felséged úgy akarta, hogy hitelt adjunk – élszóval is elmagyarázta a királyok követei és a mi megbízottjaink előtt Felséged véleményét és meggyőződését. Semmi másra nem vonatkozott a kapitány beszéde, minthogy abba a szerződésbe, amelyet Isten segítségével kötöttünk és elvégeztünk, Felségedet is foglaljuk bele. Mivel azonban M. Quadt nem rendelkezett a szükséges megbízással, az volt lehetséges, hogy a királyi követek és mi úgy feleljünk azokra, amelyeket Felséged nevében kifejtett, hogy Felségednek a közös szövetségbe való befogadására nézve mindenki egyértelmű akarata szerfőlött nyilvánvaló, és hogy erősíteni és biztatni kell Felségedet magára vállalt terveiben.”³³ A holland kormány és a többi részvevő – ezek szerint – sajnálta, hogy Bethlen nem adott meghatalmazást követének a tárgyalásokon való részvételre, de kifejezte: utólag is szívesen látnák a fejedelmet a szövetségben.

A harmadik levelet lord Buckingham írta. Az angol miniszter írása csak kevéssé különbözik a holland kormányétól. Először is tudatta Bethlennel, hogy minden kérdésére a szövetségi gyűlés Quadtnek igaz és kimerítő választ adott, amiről a követ szóban fog neki beszámolni. Minden kérését teljesíteni fogják, de legyen egy kis türelemmel, mert a jelen helyzet szükségletei olyan nagyok, hogy lehetetlen minden feltételét azonnal teljesíteni. Lépjen be a szövetségbe és segítse a közös ügyet. A szerződés neki is előnyt jelentene – írja Buckingham –, mert Nagy-Britannia királya és szövetségesei erőiket egyesítve mindenkor segítségére lennének – ha a szükség úgy hozná –, hogy megvédjék méltóságait és birtokait bárkivel szemben.³⁴

Az 1625. november 27-én megnyitott konferencia december 9-én fejeződött be. A megbeszélésekre Buckingham véleménye nyomta rá a bélyegét. Anglia jelenléte a szövetségben annyira nélkülözhetetlen volt, hogy a másik két tárgyalófél érdemlegesen nem befolyásolta a létrejött okmány megfogalmazását. A dán küldötteknek volt csupán egy külön kívánságuk, hogy a szerződés ne nevezze meg személyesen Pfalzi Frigyest. IV. Keresztély tartott tőle, hogy abban az esetben elidegenítene maga mellől néhány német államot, többek között Szászországot, mert a szövetség elvesztené védelmi jellegét. A tárgyalófelek ezt megértették. Ezért a szövetségi szerződéshez egy záradékot mellékeltek, amely Frigyes birtokainak és jogainak a visszaszerzéséről szól. Ezt a szöveget csak az angolok és a hollandok írták alá.

32 ARA SG 6058.

33 ARA SG 12 569.64. RPG 223. SG 3843. sz. döntése.

34 Public Record Office State Papers (= PRO SP) 80/6. f. 107.

A szövetségi szerződés tizennégy pontból áll. Fontosabb pontjai: a szövetség célja a Német Birodalom szabadságának, jogainak és alkotmányának helyreállítása és védelme, a jelenben és a jövőben, azokkal szemben, akik ezt megsértik; a dán király kötelezettséget vállal 25–30 000 gyalogos és 7–8000 lovas hadba állítására; Nagy-Britannia havi 300 000 és a Staten-Generaal havi 50 000 gulddal támogatják a dán vállalkozást; Nagy-Britannia királya a Staten-Generaal támogatásával felállít egy második hajóhadat a spanyol király ellen és újabb szárazföldi sereget küld a császár ellen, hogy megakadályozza a császári erők teljes bevetését a dán fronton. Továbbá: Franciaország, Svédország, Velence, Savoya, német választó- és más fejedelmek, államok és városok felszólítása a szövetségbe való belépésre és Bethlen Gábor erdélyi fejedelem felkérése, hogy lépjen be a szövetségbe (XIV. pont).³⁵

A Hágai Szerződés aláírói havi 40 000 birodalmi tallér pénzsegélyt és egy német sereg küldését helyezték kilátásba Mansfeld alatt, ha a fejedelem elfogadja a meghívást, belép a szövetségbe és hadat indít a császár ellen.

Bethlen Gábor követe visszaérkezése után, 1626 tavaszán döntött végleg a részvétel mellett. Április 18-án kiállított megbízólevelében újra Mathias Quadtot kérte fel, hogy nevében tárgyaljon a szövetségesekkel, és amennyiben azok elfogadják feltételeit, kérje a fejedelem felvételét a szerződésbe.³⁶

A követ útja újra Berlingen át először Dániába, a dán királyhoz vezetett. Ugyanaz a dán király, aki 1625 nyarán még Van Vosbergennel szemben semmi érdeklődést sem tanúsított az erdélyi uralkodó iránt, a Hágai Szövetség létrejötte után több levélben fordult hozzá, hogy ne várjon tovább, küldjön követet Dániába és csatlakozzon a szövetséghez. Megváltozott hozzáállásnak kézenfekvően két oka van. Először az, hogy a szerződés másik két tagja, Nagy-Britannia és Hollandia mindenekelőtt a spanyol király elleni háborúban volt érdekelt. Katonai erőfeszítéseik majdnem csak ennek a harctérnek szóltak, úgy a szárazföldön, mint a tengeren. Másrészt IV. Keresztély a császár ellen nagyon magára maradt, miután sem Franciaország sem az északnémet államok nem léptek be a szövetségbe. Katonai ereje túl kicsi volt ahhoz, hogy két hadsereg ellen, a Tilly alatt álló Katolikus Liga és a Wallenstein vezette császári sereg ellen, helyt tudjon állni. Nagy szüksége volt Bethlen keleti támadására, hogy legalább az ellenség erejét megossa. IV. Keresztély garantálta a fejedelemnek, hogy az ígért pénzen felül gondoskodni fog, hogy Mansfeld és a szász–weimari herceg seregeikkel a fejedelemhez fognak csatlakozni, ha a fejedelem belép a szövetségbe és hadat indít a császár ellen.³⁷

Quadt augusztus közepén érkezett Hágába Bethlen és IV. Keresztély ajánlóleveleivel. A holland kormány most megkülönböztetett udvariassággal fogadta Quadtot. Felkérte, hogy a gyűlésén, ünnepélyes keretek között, számoljon be fejedelme döntéséről. Augusztus 21-én a követ hosszú, latin nyelven tartott beszédben ismertette Bethlen választát a szövetségi felkérésre. Dicsérte a fejedelmet, hogy mennyire elkötelezte magát a keresztény ügy és a szabadság védelme mellett. A követ szerint Isten keze volt abban, hogy Bethlen Gábor Magyarország választott királya lett, az elnyomott kereszténység szolgálatára. A szabadság szeretetét elődeitől örökölte. Az ausztriai ház, amely hatalma kiterjesztésére és a Német Birodalom bekebelezésére törekszik, számára eleve hátrányos volt. Ha az osztrák hatalom leigázná Németországot, nem lenne azonnal veszélyben Franciaország, Dánia és Nagy-Britannia,

35 *Lieuwe van Aitzema*: Saken van Staet en Oorlogh in ende omtrent de Vereenigde Nederlanden. (1669–1672.) I. Graven-Hage, 1669. 1254–1274.

36 ARA SG 12 569.64.

37 *Szilágyi Sándor*: Bethlen Gábor és a svéd diplomácia. Bp. 1882. 9.

nem is beszélve a németalföldi államról, amelyet pedig az ősök kitartó bátorsága és szorgalma hozott létre. A spanyol–osztrák hatalom további terjedését csak ellenfelei szoros szövetsége tudja meggátolni. Noha Bethlen Gábornak nincs szüksége a szövetségre, hogy boldog és hatalmas fejedelem legyen, mégis a Hágában megkötött szövetség tagja akar lenni, aminek az alapjait Anglia és Dánia követei rakták le. A belépést a fejedelem két feltételhez kötötte: Franciaország, Savoya és Velence tagjai kell hogy legyenek a szövetségnek, vagy legalább háborút kell indítaniuk Itáliában, továbbá: a szövetségnek ünnepélyes követséget kell küldenie a Portára.

A dán király által kilátásba helyezett támogatásról még azt jegyezte meg a követ, hogy fejedelme több katonára számít, mint a megígért Mansfeld gróf és szász–weimari herceg csapatai, és a havi 40 000 birodalmi tallért Bethlen kéri, hogy időre utalják át Belgrádba, vagy Konstantinápolyba.³⁸

Annak ellenére, hogy Quadt beszéde sok barokk pátoszt és közhelyet tartalmazott, a hallgatók nagy tetszéssel fogadták. A Staten-Generaal kivételesen úgy döntött, hogy a beszéd leadott szövegét teljes terjedelmében felveszi az ülés jegyzőkönyvébe.

A holland kormány augusztus 26-án adott választ Quadtnak. Megköszönte a követ által a fejedelem elhatározását, hogy Ausztriát a saját országaiban kívánja megtámadni. Szerintük is ez a valódi és egyetlen eszköz a spanyol–osztrák hatalom megtörésére, ami által Isten segítségével a dolgok helyreállhatnak és a spanyol veszély elmúlhat. Azonban, mivel a szövetség vezetése Nagy-Britannia kezében van, és mivel már korábban megegyeztek a fizetendő összeg elosztásáról, amelyből Nagy-Britannia két negyedrészt, Dánia pedig egy negyedet vállalt magára, míg a fennmaradó részen Franciaország, Savoya és Velence fognak osztozni, a leghelyesebb, ha a követ közvetlen az angol királlyal is felveszi a kapcsolatot.³⁹

Quadt nem volt megelégedve a válasszal és augusztus 30-án hosszú memorandumot nyújtott be a Staten-Generaalnak, amelyben hangsúlyozta, hogy mielőtt Angliába utazna, pontos választ vár a fejedelem előterjesztéseire. Többszöri átfogalmazás után, szeptember 19-én, a Staten-Generaal írásban tett eleget a követ követelésének.⁴⁰ A végleges szerződési terv szövegének a másolatát a Staten-Generaal megküldte angliai követének, Joachiminek is. Tudatta vele Quadt érkezését I. Károlyhoz. Lelkére kötötte, hogy amennyiben az ottani tárgyalásokba bevonnák, semmit se ígérjen, mert Hága nem hajlandó egy fillérrel sem többet fizetni, mint amennyit az eredeti szövetségi szerződésben megígért.⁴¹

Angliában a tárgyalások a követ és a kormány képviselői között különösebb akadály nélkül folytak. (Pfalzi Frigyes állandó londoni követe, Rusdorf is mindent megtett, hogy Quadt küldetése az angol udvarnál sikerrel járjon.) Az angol miniszterek a dán király és a holland Staten-Generaal által elfogadott feltételeket jóváhagyták. „Mi ily nagy fejedelem ily dicséretes kívánságának és kiváló erényének felette örülünk s egyáltalán nem kételkedünk a többi szövetségesnek e dologban velünk egyező véleményében, ezért [...] amennyire ez rajtunk múlik, az említett szerződésbe is befogadjuk és bebocsátjuk, úgy mint szövetségünket ugyanazon formában, sőt abba a szerződésbe, amelynek aktáit Hágában 1625. december 9-én készítették el, minden határozatával, megállapodásával és cikkelyével együtt [...] úgy fogadjuk őt be, mintha ennek a hágai tárgyalásnak a kezdetétől jelen lett volna.” A megállapodás pontjai: Az erdélyi fejedelem minden igyekezetével háborút fog indítani a császár, az ausztriai ház és más közös ellenségeink ellen, akik ellen a szövetségesek ezt a szerződést

38 ARA SG I. 3185., 325–334.

39 ARA SG 12 569.64.

40 Uo.

41 ARA SG I. 3185., 380–381.

kötötték. Legalább 15 000 válogatott magyar katonából álló hadsereget fog felállítani, amellyel öfelsége, vagy egyedül, vagy a szövetségesek seregeivel együtt (ahogy a körülményektől függően alkalmasabbnak és jobbnak látszik) be fog törni az ellenség tartományaiba és meg fogja támadni annak földjét. Továbbá: a szövetségesek kötelezettséget vállalnak, saját költségükre, 12 000 német zsoldosból álló sereget az erdélyi fejedelem oldalára küldeni. Úgy véljük, hogy Mansfeld grófnak és hadseregének oda küldésével ez már meg is történt. Végül: az említett szövetségesek havi negyvenezer birodalmi tallérral fogják segíteni Erdély fejedelmét minden egyes hónapban, amelyben ő a szövetségért fog harcolni. Mindenki gondoskodni fog arról, hogy a rá eső részt havonta Konstantinápolyban kifizesse, harminckét napot számolva egy hónapnak attól a naptól kezdve, amelyen Erdély említett fejedelme táborba száll majd. Minthogy pedig a szövetségesek országai között lévő nagy távolság miatt a kvótáról már nem lehet megegyezni, hogy tudniillik kinek-kinek mennyit kell fizetni, ezért mi, nehogy ez a köz javára oly hasznos és oly szükséges jó ügy akadályt szenvedjen, ígérjük, hogy a következő június hó folyamán az említett Konstantinápolyban tízezer angol fontot fogunk kifizetni, és közben a többi szövetségesekkel megegyezünk, hogy kinek-kinek mennyit kell fizetnie.

Az angol király, I. Károly a megállapodást és Bethlen Gábor felvételét a Hágai Szövetségbe Westminsterben, 1626. november 30-án írta alá és látta el a királyi pecsét vörös viaszba való lenyomatával.⁴²

Mathias Quadt decemberben tért vissza Hágába I. Károly levelével, amelyben az angol király igazolta, hogy az erdélyi fejedelmet felvette a Hágai Szövetségbe.⁴³ A követ szeretett volna több engedményt kicsikarni a holland kormánytól és ezért hetekkel elhalasztotta az elutazását a holland fővárosból. Miután belátta, hogy Hága több engedményre nem hajlandó, bejelentette elutazási szándékát és 1627. február 9-én átvette a Staten-Generaal nyilatkozatát Bethlen Gábor felvételéről a hágai szerződésbe.⁴⁴

A követ Hollandiából a dán királyhoz utazott. Itt volt a legkönnyebb dolga. A királyi sereg helyzete Észak-Németországban egyre inkább rosszabbodott. Az angol és a holland segítség teljesen elégtelennek bizonyult Wallensteinnel és Tillyvel szemben. IV. Keresztély érezte magát a legjobban ráutalva Bethlen keleti katonai fellépésére Bécs ellen. Ezért az erdélyi fejedelem minden követelését – amit az angol király és a Staten-Generaal már jóváhagyott – 1627. február 28-án örömmel aláírta. Ezáltal Bethlen Gábor teljes jogú tagja lett a Hágai Szövetségnek.

ZOLTÁN PIRI

THE WAY OF GABRIEL BETHLEN TO THE UNION OF HAGUE

Gabriel Bethlen ruled as prince of Transylvania from 1613 to 1629 and was elected king of Hungary in 1620. He was an important participant of the Thirty Years War, he attacked three times the Habsburg emperor Ferdinand II. The second but especially the third campaign of Bethlen had a long diplomatical preparation. Their importance was already recognized in the Hungarian historiography, however, the most important sources of the Dutch

42 PRO SP 80/6. f. 132–133.; ARA SG 12 569.64.

43 ARA SG I. 3185, 380.

44 Uo. 411.

and English diplomacy remained until now largely unused. The correspondence of the English ambassador, Thomas Roe was published already in the eighteenth century, but the other diplomatic documents of the English policy and the documents of the Netherlands remained largely unused.

This study reconstructs the diplomatic efforts of Gabriel Bethlen to find support during this for him unfavorable period of the Thirty Years War for his planned campaigns at the court of the sultan, and in the courts of the English king and of the Dutch republic. The figure and the policy of the hapless Winter King, Frederic V is reevaluated too.

This study argues that with the arrival to the power of the French minister, Richelieu, a new period began in the history of the Thirty Years War and demonstrates that the English king James I distanced himself gradually from the Spanish court. However the most important part of this study deals with the cautious policy of the Dutch republic, enemy of the Habsburgs and friend of the Protestants.